

BOZGOR

Nemrég a Szabadságban emlegette fel valaki, hogy egyes románok időnként – mint írja – „bozgornak (hazátlannak)” neveznek bennünket, most hétfőn meg a bukaresti tévé magyar adásában hallhattuk, hogy Marosvásárhelyen ismeretlen tettesek „bozgor (hazátlan)” feliratot mázoltak néhány magyar autójára. (A román feliratban a „hazátlan”-t a *venetic* „jövevény”, „jöttment” jelentésű szóval fordították le.) Ezúttal nem magát az eseményt szeretném kommentálni (azt hiszem, erre nincsen is szükség), hanem a *bozgor* szóról mondanék el inkább egyet-mást.

Nyelvészeti szempontból nézve ez a *bozgor* ritka érdekes eset. Mint a fenti példák is mutatják, a magyarok körében mondhatni általános az a hiedelem, hogy a *bozgor* azt jelenti: „hazátlan”. Márpedig ha mi, magyarok úgy tudjuk, hogy ezt jelenti, akkor számunkra – legalábbis a magyarban, kölcsönszóként – a *bozgor* nem is jelenthet mást, mint ezt. Hiszen a jelentés titka éppen ebben áll: minden szó azért jelentheti azt, amit éppen jelent (egyebet meg nem), mert mindenki azt hiszi róla, hogy azt jelenti. A *veréb* szónak például csak azért lehet „veréb” a jelentése, mert mi magyarok mindnyájan azt hisszük, hogy ennek a madárnak *veréb* a neve. S mivel a szót e hitünk szerint használjuk és értjük meg, a *veréb* szó jelentése ettől csakugyan ez lesz: „veréb”.

A dolog akkor válik érdekessé, mikor azt is figyelembe vesszük, hogy a románok a *bozgor* szó „hazátlan” jelentéséről nem tudnak. Nem is hallottak róla soha. (Kivéve talán egy-két jobban informáltat, akinek mi, magyarok már elmagyaráztuk.) Ők abban a hiszemben vannak, hogy ez a szó azt jelenti: „magyar”, csak egy kicsit csúfolódva, becsmérően, meg nem is egészen jóindulatúan mondva. És mivel mindnyájan így hiszik (már akik ismerik közülük ezt a szót, mert nem minden román ismeri), a románban ez csakugyan ezt jelenti, egyebet nem is jelenthet.

A legérdekesebb része azonban ott jön, mikor egy román azt mondja ránk, hogy *bozgor* (a maga hite szerint „magyar”-t értve rajta, persze a fentebb jelzett melléközöngével, tehát tudva azt is, hogy bennünket ezzel jól fel lehet bosszantani), mi meg azon sértődünk meg (a magunk hite szerint), hogy már megint képes volt bennünket valaki „hazátlan”-nak nevezni. Itt most már nagyon bonyolult a helyzet: a két hit (két jelentés) nem talál ugyan, de találkozik. Az illető románt nyilván nem lehet azzal gyanúsítani, hogy túlzott jóindulattal viseltetne irántunk, ha már ezzel a névvel nevez meg bennünket (bár az is lehet – magam is voltam már tanúja ilyen esetnek –, hogy csak élcélődő kedvében teszi), de az az egy biztos, hogy e szóval „hazátlannak” nem akar nevezni bennünket. Sőt igencsak el lesz képedve, ha mi azzal ripakodunk rá, hogy vegye tudomásul, nekünk igenis van hazánk, mert nem érti, hogy jön ez ide, mikor ő ennek nem állította az ellenkezőjét.

Ma már bajosan tudnánk kideríteni, ki volt az a magyar, aki a *bozgor* szóra ráfogta, hogy „hazátlan”-t jelent (azaz hogy kinek köszönhetjük ezt a félreértést). Valami tudálékos

ember lehetett, egy nem szakmabeli értelmiségiféle, annyi szent. Mert nagyon arra vall az esze járása. Ő szokta mindennek megmondani az okát meg az értelmét még akkor is, ha fogalma sincs róla. Ez a félreértés azonban más szempontból nagyon tanulságos. Általános emberi gyarlóságunk, hogy konfliktushelyzetben a másik fél gondolatát és szándékát a saját félelmeink szerint ítéljük meg. Ha nagyon félünk tőle, hogy a szomszéd leüti a tyúkot a kertben, már olyankor is biztosak leszünk benne, hogy megint a tyúkot lesi, mikor ő igazából csak kolorádóbogarat keres. Ha meg attól félünk legjobban, nehogy jöttmentnek nevezzenek bennünket, akkor előbb-utóbb biztosan kerül egy okos ember, aki „megérti”, mit is jelent „valójában” a *bozgor* szó. Így alakult ki a magyarban e szónak egy olyan jelentése, amelynek az égvilágon semmi köze az átadó román nyelvbeli jelentéshez. (Ettől nyelvészeti kuriózum ez a szó.)

De mit jelenthetett eredetileg? – kérdi erre az ember úgy, mintha ennek valami nagy jelentősége volna a mai használat (és használók!) megítélésében. Pedig ilyen szempontból az égvilágon semmi sincs. (Ha volna, akkor attól is megsértődhetnénk, ha valaki *boldog*-nak vagy *bűbájos*-nak nevez bennünket, hiszen ezek eredeti jelentése: „kába, bódult”, illetve „ártó boszorkány, varázsló”.) Születtek is jó tudálékos magyarázatok a *bozgor* eredetére. Egyik szerint 1849-ben a szabadságharc leverésére idesereglett cári csapatok harcosai állítólag összetévesztettek bennünket a baskirokkal, és így neveztek minket is, a románok meg eltanulták tőlük, kissé elváltoztatva a szó alakját. Ennek a magyarázatnak elég sok baja van. Egyik az, hogy nem világos, mikor és hogyan vehették volna kölcsön a románok olyanoktól, akikkel kapcsolatban sem igen voltak (azok ugyanis csakugyan jöttmentek voltak, mert alig jöttek meg, nemsokára már mentek is). A másik baj meg az, hogy ha a románok csakugyan eltanulták volna tőlük a *baskir* szót (ha azok egyáltalán használták ránk ezt a megnevezést, de ez is igen kétséges: nem sokat tudtak ők a mi világunkról, de azt az egyet már csak igen, hogy kik ellen harcolnak), akkor miért tartották ezt olyan nagy titokban (és egyáltalán hol tartották a szót) több mint ötven éven keresztül? Hiszen erre a szóra nincs múlt századi adatunk, bajosan lehet régebbi a 20. század elejénél, alkalmasint valamikor a tízes-húszas években keletkezett.

A másik magyarázat szerint a *bozgor* mint csúfnév a szláv (orosz?) *bez* „nélkül(i)” és *gora* „hegy”, más változat szerint *gorod* „város” szavakra volna visszavezethető, így hát mi eszerint „hegyek”, illetve „városok nélküliek” volnánk. Ezt a magyarázatot sem olyan ember találta ki, akinek bár egy kicsi érzéke is volna a nyelvi folyamatok természetéhez. Hiszen aki csúfnévet keres számunkra, annak a nyelv jobbnál jobb, szellemesebbnél szellemesebb lehetőségeket kínál (a jó csúfnév szellemes is, meg játékos is!), az ember nincsen arra rászorulva, hogy éppen ilyen sületlenséget válasszon, mint a „hegytelen” vagy „várostalan”. De még ha lehetséges volna is, még mindig nem világos, hogy egy nép miért (és hogyan) nevezne el egy másikat egy olyan nyelven, amelyet nem ismer.

De akkor honnan származik mégis a *bozgor*? Azt hiszem, sokkal egyszerűbb ennek a

magyarázata: szóvegyüléssel keletkezhetett, mégpedig úgy, hogy vége a „magyar” jelentésű *ungur* vége, az eleje meg – hogyan is mondjam ezt most szépen, úgy, hogy senki se higgye, hogy csúnyákat akarok beszélni? – a magyar *bozmeg* eleje. Nemcsak azért írtam így, mert ez talán jobban tűri a nyomdafestéket, hanem azért is, mert ezt a románok így hallják. Abban pedig, hogy a *bozgor* kialakulhatott, az is közrejátszhatott, hogy az *ungur*-nak ikerszói formája is van, az *ungur-bungur*. Ebből az *ungur* előtag semleges, az *ungur-bungur* viszont csak csúfnévi használatban fordul elő. (Gyermekkoromban engem is bosszantottak vele.) Ide már csak egy kis szellemesség és pajkos kedv kellett, a *bun-* szókezdet *boz-*ra cserélése a megfelelő magyar szó alapján, s máris megvan az *ungur-bozgor*, vagy egyenesen külön a *bozgor* (a második szótagbeli *o* az első szótagbeli *o* hatására jelenik meg).

Ezt a magyarázatot az is alátámasztja, hogy a világ minden részén előfordul, hogy egy másik népet annak valamely gyakran használt, rá jellemzőnek tartott szavával neveznek meg. Az új-zélandi maorik például a franciákat *Wiiwii*-nek hívják, mert minduntalan azt hallották tőlük, hogy *oui, oui* „igen, igen”. Főleg a hadseregben nálunk is divat volt régebben a magyarok körében a románokat *nustyu*-knak hívni (valószínűleg nem tudtak magyarul, így gyakran kénytelenek voltak azt mondani: *nu știu*, azaz „nem tudom”). Úgy látszik, a románok a *boz(meg)* használatát tartották ránk igen jellemzőnek, és hát ha őszinték akarunk lenni, alighanem volt is rá okuk, hiszen Kolozsvári Grandpierre Emil évekkel ezelőtt meg is írta egy szellemes jegyzetben – az utca nyelve kapcsán –, hogy nemcsak Basic English van ám, ami az angol nyelv nagyon leegyszerűsített változata, hanem Basic Magyar is, amely még a Basic Englishnél is egyszerűbb, mert egyetlen igével beéri. (Gyengébbek kedvéért: azzal, amelyik a *Basic* szóban magyarosabb olvasat szerint benne is van.) Ráadásul a *bozgor*-ban a *boz-* egy olyan jelentéskörből származik, amely nagyon is talál a csúfolódási szándékhoz. Így ezt a magyarázatot nemcsak nyelvészeti, hanem (szociál)pszichológiai tényezők is valószínűsítik. Igazából nagyon is emberi dolog ez, tiszta kár, hogy szellemességét, játékosságát és humorát mi nemigen tudhatjuk érdeme szerint méltányolni, mert pechünkre éppen bennünket csúfolnak vele.

Szabadság 1997. augusztus 15.

(Ahogy ma látom)

Ezt az írást azért a Szabadságban közöltem, nem pedig valamelyik nyelvészeti folyóiratban (pedig egy kicsit másképp megírva ott is lehetett volna), mert talán segíthet az embereknek megérteni, hogy csakugyan létezik olyasmi, amit a konfliktustipológiában félreértésből származó konfliktusnak hívnak. Ha meg ezt megértik, talán könnyebben napirendre térnek fölötte, ha valaki lebozgorozza őket, mert legalább nem gondolják úgy, hogy már megint hazátlannak nevezett bennünket valaki. Persze az lenne a legjobb, ha a bozgorozás teljesen kimenne a divatból. Bizzunk hát benne, hogy mire ott fogunk tartani, hogy egyetlen magyar ember sem fogja soha oláhoknak nevezni a románokat, akkorára a

román nyelvben is elavult archaizmussá válik a *bozgor* szó!